

HONVÉDELMI NEVELÉSÜNK TÍZ ÉVE

Az iskolai honvédelmi nevelés elméletének és gyakorlatának problémaköre immár egy évtizedes múltra tekinthet vissza. Természetesen nem arról van szó, hogy a honvédelmi nevelés — mint a szocialista nevelés egyik irányultsága — bevezetésének igénye tíz évvel ezelőtt vetődött volna fel. Az 1961. évi III. törvény szellemében koncipiált iskolareform téziseinek, az ennek alapján kialakított tantervek, nevelési tervek vitáiban részt vett pedagógusok bizonyára még jól emlékeznek arra, hogy nevelési céljaink között szerepelt — s szerepel ma is még erőteljesebben — a tanulóiifjúság felkészítése a haza védelmére, mint átfogó pedagógiai feladat. Talán nem tűnik ismétlésnek, ha idézzük az alapdokumentumok erre vonatkozó passzusait. „... Az általános iskola célja, hogy megalapozza a kommunista ember személyiségének kialakítását. Ennek érdekében: tegye képessé őket arra, hogy hazánknak és a jövő társadalmának mindenoldalon fejlett, öntudatos dolgozóivá és *védelmeszöivé* válhassanak”.¹ Ezt a célmeghatározást az általános iskolai nevelési terv — éppen a gyakorlat számára tett javaslataival, ajánlásaival — a következetesség igényével részletezi a nevelés valamennyi színterén. Hasonló tudatossággal fogalmazza meg a nevelési terv a középiskolák honvédelmi neveléssel kapcsolatos feladatait is. A középiskolás fiatal „rendelkezik a fizikai és szellemi munkához szükséges testi és szellemi felkészültséggel és gyakorlottsággal. *Képes és kész elért eredményeink, a dolgozó nép, a szocialista haza védelmére* . . . Mindenkor kész a béke védelmére: gyűlöli a békés fejlődés és a társadalmi haladás akadályozóit; lehetőségeihez mértén harcol a háborúra bujtogatók ellen. Tudja, hogy ennek legfőbb módja hazánk és a szocialista világrendszer erősítése . . .”²

A honvédelmi nevelés eszmei-pedagógiai alapvetése tehát adott volt már az elmúlt évtized első felében. A továbbiakban azt kellett vizsgálnunk, hogy az ebből következő lehetséges feladatok milyen hatékonysággal valósultak meg a nevelés gyakorlatában. Erre kitűnő támpontot biztosított a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1964. április 28-i határozata, amely körültekintően vizsgálta és elemezte — a többi között — az alsó-, közép- és felsőoktatási intézmények honvédelmi nevelési gyakorlatát, ennek eredményeit és fogya-

¹ Tanterv és Utasítás az általános iskolák számára. Bp. 1963. 4. A kiemelés a szerzőtől.

² A középiskolai tanulók tervszerű nevelésének programja. Bp. 1965. 23—26. A kiemelés a szerzőtől.

Itt jegyezzük meg, hogy a gimnáziumi tanterv és utasítás cél- és feladatmeghatározásai között hiába keressük a honvédelmi nevelésre utaló passzusokat. Ugyanakkor az egyes tantárgyak utasításainak nevelési-oktatási-képzési feladatmegjelölései a honvédelmi nevelés tekintetében igen következetesek. Valószínű, hogy a jelzett hiányosság a gimnázium célja körül folyt viták hevének figyelemelterelő szituációjából származik.

tékosságait. E határozat instrukcióinak eredményeként bővültek ki a tankönyv-írást irányító munkabizottságok a honvédelmi nevelési szakértőkkel; kerültek be a középiskolai osztályfőnöki órák témarendszerébe a speciálisabb honvédelmi nevelést szolgáló témák³; jelentek meg az első tanulmányok, cikkek a pedagógiai szaksajtóban; készült távlati feladatterv a honvédelmi nevelés tartalmának és módszereinek részletesebb kimunkálására.

*

A honvédelmi nevelés problematikájával foglalkozó szakemberek és a gyakorló pedagógusok problémát-kibontó, magyarázó találkozásain kerültek felszínre azok az első vitakérdések, amelyek nagymértékben siettették a tudományos igényű munkálatok megkezdését.⁴ A vitában résztvevők egy része merőben új feladatnak minősítette a honvédelmi nevelés iskolára háruló konzekvenciáit, figyelmen kívül hagyva, vagy nem eléggé látva az összefüggéseket a tantervekben és a nevelési tervekben megfogalmazott célok és követelmények és a honvédelmi nevelés feladatrendszeré között. A véleményekből kirajzolódott egy olyan álláspont, amely a honvédelmi nevelést az oktatás-nevelés-képzés komplex folyamatának kiegészítő, pontosabban: járulékos aktualizációjaként fogta fel. Ez a vita szülte azt a cikket, amely a *Történelemtanítás* 1964 decemberi számában jelent meg.⁵ Ez az írás — igaz, csak a történelem tantárgyra konkrétizálva — bizonyította, hogy a tantárgy feladat- és követelményrendszere biztosítja a honvédelmi nevelés folyamat jellegét, hogy a honvédelmi nevelés tudományos képzési, világnézeti, erkölcsi, politikai és érzelmi nevelési lehetőségei adottak a tantárgy oktatási-nevelési-képzési feladatiban.

- A honvédelmi nevelés járulékos elemként való felfogása egy másik téves és hibás következtetéssel is kapcsolatos volt. E vitázók — kellő ideológiai és politikai tájékozottság hiányában — nem látva a békés egymás mellett élés elve és gyakorlati politikája, valamint a honvédelem szakadatlan erősítése közötti dialektikus összefüggést, — a honvédelmi nevelést a nemzetközi helyzet feszültségeiből származtatták. A kérdések így vetődtek fel: vajon azért szorgalmazzuk-e a honvédelmi nevelést, mert feszült a nemzetközi helyzet? S ha a nemzetközi helyzetben enyhülés következik be, nem végeztünk-e felesleges munkát? Összeegyeztethető-e a béke biztosítására irányuló szilárd politikánk azzal, hogy szorgalmazzuk a honvédelmi nevelés feladatait osztályszadalmi és iskolai vonatkozásban egyaránt? (Meggjegyezzük, hogy hasonló vélekedések — ha erőteljességükből vesztve is — még ma is élnek a pedagógus közvéleményben. E mögött a szemlélet mögött az keresendő, hogy a pedagógustársadalom egy része számára még mindig nem eléggé tisztázott a békés egymás mellett élés elve és politikai gyakorlatának lényege. Fokozzák e hibás szemlélet újabb és újabb hullámvérését a szocialista országoknak az európai béke biztosítása érdekében kezdeményezett és tett politikai, katonapolitikai sikerei.

Távol áll tőlünk az az erőszakolt ideológiai hibakeresési szándék, amely mindenből a pejoratív eszmeiséget igyekszik kibányászni, de a fentebbi kérdések egyikében-másikában nem nehéz felfedezni a *pacifizmust*, azt, hogy a béke szük-

³ Osztályfőnöki kézikönyv a középiskolai osztályfőnöki órák Tanterv és Utasításához. Bp. 1965. 92—95; 129—135; 153—154; 201—203.

⁴ Az első vitakurzust a Honvédelmi Minisztérium Honvédelmi Nevelési Osztálya rendezte 1964 szeptemberében, pedagógus tartalékos tisztek számára. A résztvevők száma mintegy 300 volt.

⁵Bodó László: Új feladat? Történelemtanítás, 1964. 6. sz. 4—6.

ségességének hangsúlyozása közben — ha nem is tudatosan — sokszor a pacifizmus is jelentkezik. Szem elől tévesztve, hogy a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában, — amely egy egész történelmi korszakot ölel fel — a béke védelme a honvédelem erősítése nélkül aligha lehetséges.

Ezeket a gondolatokat fejtegette — a többi között — M u n k Károly a *Pedagógiai Szemle* 1965. első számában.⁶ Érdeemes visszatérni a Munk Károly⁷ által kifejtett álláspontra, hiszen azok aktualitásukból mit sem veszítettek. Leszögezhetjük, hogy nem a külpolitikai helyzet pillanatnyi, hosszabb vagy rövidebb változásai indítottak — és indítanak ma is — arra, hogy mind mélyebben, átfogóbban és a részletekre is kiterjedően foglalkozzunk a honvédelmi neveléssel. A történelmi fejlődés objektív volta késztet bennünket annak tudomásulvételére: olyan történelmi korszakban élünk, amelyben egyidejűleg létezik egymás mellett a szocialista és a kapitalista társadalmi rendszer. A szocialista világrendszer kialakulásának történelmi folyamatában mindúntalan tapasztaltuk és tapasztaljuk ma is, hogy az imperializmus agresszív természete semmit sem változott. *Korunkban tehát a szocializmus építése csak akkor lehetséges, ha megteremtjük az építőmunka védelmének katonai biztosítékait is. A szocializmus építése és védelme egymást feltételező feladatunk, ha nem akarjuk a saját és a szocializmus nemzetközi összefogása által már eddig létrehozott eredményeinket pusztulni hagyni, ha nem akarjuk, hogy tervezett jövőnk elérhetetlen távolságba kerüljön tőlünk. A nemzetközi helyzet feszültsége éberségre int, tudatja velünk, hogy szocializmust építő elhatározottságunk, elszántságunk csak akkor vezethet el a magunk meghatározta célhoz, ha gyarapítjuk honvédelmünk erejét.*

Korunk történelmi körülményeiből, fejlődésének eme tendenciájából származtattuk nevelési célunkat is, amelyről részletesebben a tanulmány bevezető sorai-ban szóltunk. Tudniillik, hogy az iskola alapvető feladata az olyan ember nevelése, aki építi és védi a nép államát, aki híven szolgálja a népek békéjét és testvériségének ügyét. Következésképpen: a honvédelmi nevelés nem azonosítható csupán a haza fegyveres védelmére irányuló felkészítéssel, a szorosabb értelemben vett katonai kiképzéssel. A honvédelmi nevelés magában foglalja a népgazdaság erősítését, szakadatlan gyarapítását, a szocialista tudat formálásának feladatait, a sokoldalúan fejlett személyiség nevelését és természetesen a haza fegyveres védelmére irányuló felkészítés katonai feladatait is.

A tanulmány szerzője eljut arra a helyes következtetésre is, hogy „... a honvédelmi nevelés szerves része a szocialista nevelés rendszerének”.⁸ Ezt a megállapítást konkretizálja a különböző iskolai tantárgyakra, mintegy erősítve és kiterjesztve az oktatás-nevelés-képzés más területeire azt a gondolatot, amit a Történelemtanítás 1964. 6. számában megjelent cikk kapcsán fentebb ismertettünk.

A honvédelmi nevelés tartalma és módszerei problematikájának igényes kifejtésében jelentős szerepet kell tulajdonítanunk az 1966. évi novemberi nevelőtestületi vitaanyagának.⁹ Nemcsak azért, mert széles körű vitát váltott ki,¹⁰

⁶ Munk Károly: Az ifjúság honvédelmi nevelése. *Pedagógiai Szemle*, 1965. 1. sz. 6—13.

⁷ Munk Károly ezredest időközben (1972-ben) elragadta a halál, s vele a honvédelmi nevelés egyik kitűnő szakemberét, ideológusát veszítettük el.

⁸ I. m. 8.

⁹ Ifjúságunk szocialista hazafiságra nevelése és a honvédelmi nevelés. (Módszertani útmutató — a novemberi tantestületi vita anyaga.) *Köznevelés*, 1966. 21. sz. 801—812.

¹⁰ Vö.: Napirenden a hazafias nevelés. *Köznevelés*, 1966. 24. sz. 938—949.; A szocialista hazafiság és az iskola. *Köznevelés*, 1967. 4. sz. 126—134.

hanem néhány fontos gondolattal, módszertani javaslattal bővítette az iskolai honvédelmi nevelés kérdéskörét: „... a haza védelmében, a honvédelmi feladatok ellátásában... ma már a szellemi, erkölcsi, fizikai erő kifejtésre egyaránt szükség van. Amikor maradéktalan munkavégzésre, szorgalomra, kitartásra, szívósságra, maximális erő kifejtésre neveljük ifjúságunkat, ugyanakkor ezekkel a képességekkel a honvédelmi kötelezettségek ellátására is képessé tesszük őket. A szocialista hazafiság által motivált honvédelmi kötelezettség belátása a személyiség szerves tartozéka, helytelen azt kiragadni az erkölcsi nevelés egészéből. A »polgári erények« és a »katonai erények« a mi nevelésünkben nem választathatók el egymástól.”¹¹

A *Köznevelés* idézett vitaanyaga tehát helyesen értelmezte és fejlesztette tovább azt a gondolatot, hogy a honvédelmi nevelés a szocialista nevelés szerves része, hogy a honvédelmi feladatok ellátásában a szellemi, az erkölcsi és a fizikai erő kifejtésre (felkészültségre) egyaránt szükség van; hogy a szocialista hazafiság által motivált honvédelmi kötelezettség elfogadása a személyiség szerves része. Ugyanakkor — az előbbi megfogalmazással ellentétben — a honvédelmi nevelést leszűkíti az erkölcsi nevelés területére (erre lehet következtetni a megfogalmazás következő részletéből: „... a honvédelmi kötelezettség belátása a személyiség szerves tartozéka, helytelen azt kiragadni az erkölcsi nevelés egészéből”).

Kétségtelen tény viszont az is, hogy a leszűkítő értelmezések és álláspontok újabb és újabb leszűkítő vélekedéseket szültek. Tovább gyűrűzött a honvédelmi nevelés és a szocialista hazafiságra, a proletár nemzetköziségre irányuló nevelés jelentéstani terjedelmének mechanikus azonosítása. A katonapolitikai témák előadásos kifejtése sokakat olyan következtetéséig juttatott el, hogy a hadsereg magasfokú gépesítése az intellektuális felkészültség eddig nem tapasztalt szintjét követeli meg, tehát a honvédelmi nevelés azonosítható az értelmi nevelés, a tudományos képzés feladataival. Ugyanakkor sokakban felvillant a múlt képe is, az unos-untalan gyakorolt menetelések, az alaki követelmények, a fegyverfogások sulykolása, a fizikai fáradalmak elviseléséhez való kíméletlen szoktatás emlékei. Mindebből arra a következtetésre jutottak, hogy a honvédelmi nevelés azonosítható a fegyelmezett mozgásformák elsajátíttatásával.

A leszűkítő értelmezések, a helytelen azonosítások eme halmazából a kivezető út keresése sürgős pedagógiai feladattá vált. A helyes álláspontok kialakulása közben is születtek nem elfogadható következtetések. Ezek közül egyet említünk meg.

Korábban már jelentőségének megfelelően méltattuk MUNK Károlynak a honvédelmi nevelés problematikáját újára bocsátó tanulmányát. A viták további — nyugtalanító — alakulására ismételtelen reagált a honvédelmi nevelés e kitűnő szakértője. Egyik 1967. évi munkájában¹² elismeri a szocialista hazafiságot mint a honvédelmi nevelés erkölcsi megalapozásának feltételét, a tudományos képzés és a honvédelmi nevelés szükségszerű összefüggéseit; maga is fejtegeti és bizonyítja az ismert nevelési főfeladatok komplexitását. De — idézem következtetését — „éppen ebben mutatható ki a honvédelmi nevelésnek mint önálló pedagógiai kategóriának a létjogosultsága”. Majd így indokolja következtetését: „Korunkban a szocialista haza védelme egyik legfontosabb kötelességünk. A szocialista hazafiakkal szemben az élet ezt a követelményt fokozottabban állítja előtérbe. A szocialista nevelésnek ezért az erre való felkészítés megkülönböztetett feladatává vált. S mindaddig, amíg ez a követelmény előtérben van, a honvédelmi nevelésnek mint önálló pedagógiai kategóriának megvan a létjogosultsága. Feloldása bármely más kategóriában jelentőségének csökkenését eredményezheti.”¹³

Az bizonyos — hiszen személyes vitánkban ez egyértelműen kiderült —, hogy MUNK Károly a „pedagógiai kategória” megfogalmazáson nevelési főfeladatot, a közhasználatban elterjedt megjelöléssel élve: nevelési területet értett. Eme igény nevelérendszertani indokolatlanságára a későbbiekben még visszatérünk. Észre kell vennünk azonban azt is, hogy a kitűnő szerző éppen a

¹¹ Ifjúságunk szocialista hazafiságra nevelése és a honvédelmi nevelés. (Módszertani útmutató — a novemberi tantestületi vita anyaga.) *Köznevelés*, 1966. 21. sz. 805.

¹² A honvédelemről és a honvédelmi nevelésről. *Honvédelmi tudósítók* kézikönyve. Bp. 1967. 7—20.

¹³ I. m. 10—11.

leszűkítő, beskatulyázó nézetekre reagál, és — helyesen — elutasítja a honvédelmi nevelés feloldását „bármely más kategóriákban”. Mert nem is annyira feloldásról, mint inkább a honvédelmi nevelés leszűkítéséről volt szó és próbálkozás a fentebb ismertetett nézetekben, aminek az elmélet és a gyakorlat egyaránt — szinte helyrehozhatatlan — kárát szenvedte volna.

Az 1966-os és az 1967-es évek vitáinak volt egy igen figyelemre méltó következménye: megérlelték a tudomány és a gyakorlat munkásai tömörítésének szándékát, s 1967-ben a Honvédelmi Minisztérium kezdeményezésére a Magyar Írók Szövetsége és az Országos Pedagógiai Intézet közreműködésével Eger Város Tanácsa megrendezte a *korszerű hazafiság kérdéseivel foglalkozó első országos tanácskozását*.¹⁴

Miben mutatható ki a tanácskozás jelentősége?

Egyértelműen abban, hogy a jövőre — az elkövetkező évek munkájára — történő kivetítéssel tisztázta a korszerű hazafiság és a honvédelmi nevelés összefüggéseit. Különösen DOBOZY Imre vitaindító referátuma és MÓD Aladár felhívása sarkallta a résztvevőket további kezdeményezésekre. Felhívta a figyelmet hazafias nevelésünk gyengéjére, a hazafias nevelés egyoldalú történeti beállítottságára, az ebből származó nevelési ellentmondásokra. Figyelembe vesszük-e nevelőmunkánk mindennapjaiban, hogy ifjúságunk elsősorban nem a múltba akar tekinteni, hanem a jövőbe? Azt akarja tudni, hogy milyen lehetőségek állnak előtte e szocialista hazában, milyen lehetőségeket kell megteremtene azért, hogy az emberi felemelkedés lehetőségei, mind korszerűbb életfeltételei biztosítottak legyenek! Az élet természetes törvénye, hogy az ifjúság a jelent vizsgálja, ebből indul ki, s a múlt annyiban izgalmas és életszerű számára, hogy mire inti, tanítja a jelenben, és mennyiben ad erőt, hitet és önbizalmat a jelen és a jövő harcaihoz.¹⁵ Vajon nem vétünk-e az életre nevelés alapvető pedagógiai elve ellen, amikor hazafias nevelésünket jórészt a múltra koncentráljuk? Vajon nem lenne-e elfogadhatóbb és indokoltabb az ifjúság számára, ha honvédelmi feladatainkat a jelenből származtatnánk és jövőnk biztosítékaként mutatnánk be?

Az 1967. évi egeri tanácskozás ezzel az eszmei-ideológiai-erkölcsi alapvetéssel készítette elő a következő évi tanácskozást, amely kimondottan a honvédelmi neveléssel foglalkozott.

Az 1968. évi egeri tanácskozás programjának kialakítását nagymértékben meghatározta az időközben megjelent néhány jelentős feldolgozás. Ezek közül megemlítjük „A honvédelmi nevelés feladatai az iskolai oktató-nevelő munka során” c. egyetemi és főiskolai jegyzetet.¹⁶ Tesszük ezt azért, mert — a fentebbi leszűkítő nézetekkel behatóan, a dolgok mélyére hatóan polemizálva — megállapítja, hogy „a honvédelemre való felkészítés nem különálló, plusz feladata a nevelésnek, hanem az egész nevelésnek részcelja, irányultsága és lényeges eredménye”.¹⁷ A jegyzet tehát helyesen állapítja meg a honvédelmi nevelés mibenlétét, még akkor is, ha megfogalmazásában nem egészen pontos. (Lásd a következő második bekezdést.) Feltétlen erénye a munkának, hogy az előbbi alapvetel következetesen igyekszik érvényesíteni a nevelés-oktatás-képzés lehetséges területein, tevékenységi formáiban.

Ugyancsak 1968-ban jelent meg az első gyűjteményes kötet,¹⁸ amely nem ment túl az egyetemi és főiskolai jegyzet tartalmi és metodikai megállapításain, de összegezte az elmúlt évek eredményeit is. Ezzel olyan szemléletformáló anyagot adott a pedagógusok kezébe, amely jól segíti a honvédelmi nevelés iskolai gyakorlatát.

¹⁴ 1967. október 24—25-én, Eger vára viadalának 415. évfordulója alkalmából.

¹⁵ Vö.: Korszerű hazafiság (Országos tanácskozás. Eger, 1967. október.) Bp. 1968. 7—32.

¹⁶ A honvédelmi nevelés feladatai az iskolai oktató-nevelő munka során. Egységes jegyzet. (Szerk.: Ágoston György egyetemi tanár.) Bp. 1968. 74 oldal.

¹⁷ I. m. 5.

¹⁸ Iskola és honvédelem. Szerkesztette: Kovács Gyula. Bp. 1968. 324 oldal.

Az 1968. évi egri tanácskozás¹⁹ összegezte a honvédelmi nevelés elméleti és gyakorlati eredményeit, elemezte az első ötéves szakasz produktumait és lezárta „a honvédelmi nevelés helye a nevelés rendszerében” kérdés körül folyó több éves vitát. Idézzük ez utóbbira vonatkozó állásfoglalást: „... A honvédelmi nevelés a szó tág, széles és nem leszűkített értelmében... nevelési célkategória; a párt- és állami dokumentumok nevelésünk célját joggal olyan emberekben látják, akik építik és egyben védik a nép államát, a szocialistaházat. A szocializmus építésére és védelmére való felkészítésnek mindig egységben kell szerepelnie a nevelési célrendszerben. Éppen azért, mert a honvédelem célkategória, a honvédelmi nevelés nem külön nevelési terület, hanem a nevelés minden területén érvényesítendő meghatározott irányultság, elv, amely az eszmeiség elvének egyik vetülete.”²⁰

Az alábbiakban összefoglaljuk az egri tanácskozás eredményeit.

Köztudott, hogy a nevelési folyamat összetevői között szoros összhang van, hogy a nevelési folyamat komplex, s csak a tudomány tagolja — rendszertani és vizsgálódási megfontolásból — az ismert területekre. Számolnunk kell azonban azzal is, hogy az összefüggések vizsgálatának olyan metódusa, amikor egy jól körülhatárolt pedagógiai probléma áll a középpontban, könnyen vezethet szemléletbeli torzuláshoz. Többek között ahhoz is, hogy a szocialista hazafiságra nevelés és a honvédelmi nevelés közé egyenlőségjel kerüljön. A nevelés összetevői közötti szoros kapcsolatrendszerből a gyakorlat számára elsősorban az a következtetés vonható le, hogy ha elmélyítjük a szocialista hazaszeretetet és az internacionalizmus érzelmeit, és ezeket az érzelmeket a szocialista humanizmus, az igazságszeretet, a munkához való szocialista viszony és a szocialista fegyelem kohéziójává érleljük, mindezzel a honvédelmi készség, a honvédelmi képesség eszmei-erkölcsi bázisát teremtjük meg.

Változó és fejlődő világunk bonyolult és sokoldalú összefüggéseiben nehezen tud tájékozódni, eligazodni az, akinek nincs tudományosan megalapozott világnézet. A mi világnézetünk, a dialektikus materializmus a fejlődő tudományok eredményeiből levont és levonható végkövetkeztetések rendszere, s mint ilyen, elválaszthatatlan a korszerű műveltségtől. A világnézet egyértelműsége és szilárdsága, cselekvést meghatározó tudatossága függ tehát az intellektuális felkészültség fokától, a képzettségtől. Korunk igényeinek megfelelő műveltség és világnézet, az ezen a bázison realizálódó önálló gondolkodás kulturáltsága nem fogható fel az ismeretek, a nézetek halmazának, vagy csupán rendszerezett tudásnak. A világnézeti meggyőződés — amelyben kifejeződik viszonyunk a hazához, a társadalomhoz, a munkához, a szocializmus építésének hazai és világméretében folyó törekvéseihez — inspirálja, mozgósítja tudásállományunkat, tevékenységünket szocialista értékeink gyarapítására, a létrehozott értékek védelmére.

Köztudott az is, hogy a mai haditechnika a különböző határfokú rakétafegyverekben ölt testet, hogy a ma hadászatában nélkülözhetetlen a magasszintű infratechnika, a híradástechnika, a kibernetika, a matematika, a fizika, a kémia, a biológia — és így tovább. Ez jellemző néphadseregünk technikai ellátottságára is, amelyből azonban nem vonható le olyan egyoldalú következtetés, hogy

¹⁹ 1968. október 17—18. Rendezte: Eger Város Tanácsa, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írók Szövetsége.

²⁰ Ágoston György: A hazafiságra nevelés és a honvédelmi nevelés a szocialista pedagógia rendszerében. Az országos tanácskozás jegyzőkönyve. Bp. 1968. 8.

a kiképzésben, a technika alkalmazásában csupán az ember intellektuális képességei lennének a döntőek, a meghatározó tényezők. Az ember valójában akkor válik a technika urává, ha tudja, ha meg van győződve arról, hogy milyen cél érdekében használja fel azt. A modern haditechnika, a tömegpusztító fegyverek korában mindennél fontosabb a világnézeti meggyőződés, amely meghatározza a honvédelmi kötelezettség tudatos vállalását, és szükség esetén a bátorság, a bajtársiasság maximumát: a heroikus áldozatvállalást is.

Az eddigiek ellenére a honvédelmi nevelés mégsem azonosítható csupán az értelmi neveléssel, a tudományos képzéssel. Az értelmi nevelés, a tudományos képzés folyamatában teremti meg hazánk, a szocialista rendszer védelméhez nélkülözhetetlen világnézeti alapot, amely eligazít a nemzetközi méretekben folyó osztályharcban és biztosítja az általános műveltség azon szintjét, amelyre felépíthető a korszerű haditechnika alkalmazása.

Mint azt már a fentiek során leírtuk, sokan vélekednek úgy, hogy a honvédelmi nevelés nem más, mint a fegyelmezett mozgásformák elsajátítása, a fegyverforgások besulykolása, a fizikai fáradalmak elviselésére való felkészítés. Nem állítjuk azt, hogy a fegyelmezett mozgásformákra, az egyszerű fegyverek működtetéséhez szükséges fogások begyakoroltatására és az edzettségre nincs szükség. A szocialista erkölcs normái, az értelmi képességek, a világnézeti meggyőződés által szabályozott tudatos cselekvés eszközrendszerében a fizikai képességeknek nagy szerepük van. A fizikai képességek azonban nem korlátozhatók a katonás, az „alaki” mozgásokra, a fegyverforgatásra, a fizikai edzésre. A korszerű katonai kiképzés és a hadviselés a fizikai felkészültség tekintetében is magas fokú és speciális képzettséget igényel. Feltételezi azokat a funkcionális és morfológiai változásokat, amelyek a szervezet edzettségének, ellenállóképességének, a testi képességek fejlettségének a jellemzői és amelyek a széles körű mozgáskultúrát, a mozgásos feladatmegoldó-képességet alapozzák meg, bontakoztatják ki.

A testi-fizikai kultúráltság honvédelmi irányú fejlesztése az ökonomikus, a gyors helyzetfelismerésen alapuló összetett és összehangolt mozgásokat igényli, és megkívánja a változó környezeti hatások károsodásmentes elviselését, a változatos terepviszonyok közötti feladatvégrehajtást. Az iskolai testi nevelésnek, testnevelésnek és sporttevékenységnek tehát olyan alapokat kell adnia, amelyre fel lehet építeni a honvédelmi nevelés igényelte speciális fizikai képességeket. A honvédelmi nevelés révén a testi-fizikai képességeket azért fejlesztjük, hogy a pozitív érzelmek által befolyásolt, az erkölcsi, a világnézeti meggyőződés által meghatározott, az értelmi képességektől szabályozott cselekvés eredményes honvédelmi gyakorlattá is váljon.

*A honvédelmi nevelés — a fentiekből következően tehát — nem szűkíthető le az ismert nevelési területek egyikére sem, de nem is külön nevelési terület, hanem a nevelés minden területén érvényesítendő és érvényesíthető irányultság, amely oktató-nevelő munkánk egészét áthatja. Az oktató-nevelő munka valamennyi feladatának megvannak tehát a sajátos honvédelmi vonatkozásai.*²¹ Érvényes ez a politechnikai képzés, a munkára nevelés tekintetében is. És kétségtelen az is, hogy a cselekvés, a magatartás, az alkotás, a valóság átalakítására és az ember által formált valóság értékeinek megóvására, védelmére irányuló tevékenység esztétikuma a honvédelmi nevelésnek is elidegeníthetetlen része.

²¹ Vö.: A korszerű műveltség és honvédelmi nevelés. Iskola és honvédelem. (Szerk.: Kovács Gyula) Bp. 1968. 84—99.

Időközben megjelent „*A honvédelmi nevelés módszertani kérdései*” c. kézikönyv,²² amely a korábban kialakított²³ és az egri tanácskozás által megvitatott és elfogadott pedagógiai elveket dolgozta ki az osztályfőnöki és a szaktanári gyakorlat számára.

De térjünk vissza az egri tanácskozásra, amelynek rangját és fontosságát nemcsak az adta meg, hogy elhelyezte a honvédelmi nevelést a neveléstudomány rendszerében, s hogy a gyakorlat számára egyértelmű elvi kereteket adott (jelezve az elmélet munkásai számára is a kimunkálendő részleteket), hanem elvileg tisztázta a honvédelmi ismeretek²⁴ és a honvédelmi nevelés viszonyát, összefüggéseit. A korábbi évek vitáiban bekövetkezett nyugvópont, a pedagógiai szemléletmód megközelítően azonos eszmei-pedagógiai bázisának kibontakozása ugyanis időközben lehetővé tette az újabb előrelépést, vagyis a *honvédelmi ismeretek bevezetését* az általános iskola 7–8. osztályába, a közép- és felsőfokú intézményekbe.

A tanácskozás — a honvédelmi ismeretek bevezetésének körülményeit vizsgálva — megállapította, hogy a honvédelmi ismeretek bevezetése iskoláinkban részben a korábbi leszűkítő értelmezések egy részét keltette életre, részben újabb leszűkítő nézeteket szült. Az a tény, hogy a honvédelmi ismeretek tanterve és utasítása hangsúlyozza a testnevelő tanár szerepét, felelevenítette a honvédelmi nevelés és a testnevelés azonosításának téves és hibás álláspontját. A honvédelmi ismeretek bevezetése olyan — a jövő pedagógiai gyakorlatának szempontjából is — hibás értelmezést is hozott felszínre, amely a honvédelmi ismeretek követelményeinek teljesítését azonosítja a honvédelmi neveléssel.

A honvédelmi nevelés feladatai — mint azt az egri tanácskozás a vita eredményeként megállapította — nem háríthatók csupán az érintett nevelési területekre, amelyeknek érvényesítési lehetőségei az iskolai nevelésben potenciálisan és perspektívikusan is adóttak. A honvédelmi nevelés — éppen sajátosságainál fogva — speciális ismereteket, jártasságokat, készségeket és képességeket is igényel. Ezeket tartalmazzák a honvédelmi ismeretek tantervei és utasításai.

Idézzük a tanácskozás jegyzőkönyvének egyik részletét:

„Az a tény, hogy a honvédelmi ismeretek tantervvel rendelkezik, sok pedagógusban azt a nézetet erősíti, hogy a honvédelmi ismereteket tantárgyként kezelje. Nincs szándékomban a tantárgyjelleget cáfoló argumentumokat felsorakoztatni, mert ezeket a tantervek utasításrészei tartalmazzák. Nézetem szerint a honvédelmi ismeretek tantárgyként való kezelése a honvédelmi nevelés és a honvédelmi ismeretek azonosításának reális veszélyét hordozza magában. Holott a honvédelmi ismeretek azoknak a speciális ismereteknek, és azoknak a speciális jártasságokat, készségeket kialakító tevékenységformáknak a rendszere, amelyek a tanítási órákon, az ezekhez kapcsolódó iskolán belüli és kívüli nevelési alkalmakon nem biztosíthatók, de amelyek szervesen kapcsolódnak a honvédelmi nevelés iskolára háruló feladataihoz.”²⁵

A tanácskozáson elhangzott a honvédelmi ismeretek és a honvédelmi nevelés összefüggéseinek részletesebb indokolása, bizonyítása is, megközelítőleg a következő tartalommal:

²² Szerk.: Bodó László és Szabó István őrnagy. Bp. 1968. 347 oldal.

²³ Lásd: Az iskola és a honvédelmi nevelés. Köznevelés, 1968. 9. sz. 325–326.

²⁴ A honvédelmi ismeretek Tanterv és Utasítása bevezetését a művelődésügyi miniszter — a 27/1965. Korm. sz. rendelet alapján — az 54 852/1968. sz. alatt rendelte el, 1968. szeptember 1-i hatállyal.

²⁵ Az országos tanácskozás jegyzőkönyve. Bp., 1968. 24–25.

A pedagógusok előtt ismert, hogy a honvédelmi ismeretek tantervének — a tantervet kidolgozók szándéka szerint is — egyik lényeges témaköre, egysége: a haza védelme. Ez a tantervi egység kimondottan a katonapolitikai témák felolgozásának feladatát rója az osztályfőnökökre. A katonapolitikai témákkal foglalkozó osztályfőnöki órák száma — iskolatípustól függően — kettő és hat között mozog. Bárkiben felvetődhet a kérdés, lehet-e még a maximális 6 órában is a tantervekben megfogalmazott és reálisnak ítélt követelményeknek megfelelő elmélyültséggel foglalkozni alapvető katonapolitikai kérdésekkel. Természetesen nem, ha csak a rendelkezésre álló óraszámokat vesszük figyelembe, ha tantárgyként fogjuk fel a honvédelmi ismereteket. A tantervek utasításai — éppen a haza védelme tantervi egység fontosságából kiindulva — hangsúlyozzák, hogy a haza védelme szervesen illeszkedik az osztályfőnöki órák rendszerébe. Azok eredményesen nem dolgozhatók fel elkülönítve a kapcsolódó etikai témaköröktől, de az aktuális bel- és külpolitikai, kulturális és tudományos kérdésektől sem. Az általános iskola 7. osztályában — az életkori sajátosságok optimális figyelembevételével — indokolatlan lesz a tanulók számára „a Magyar Néphadsereg fegyvernemei és szakcsapatai” téma, ha az osztályfőnök nem illeszti bele a szocializmus építése falun és városon, a szocialista hazafiság kérdéseivel foglalkozó témák rendszerébe, illetőleg az aktuális világméretű politikai események és az ezekhez kapcsolódó tudományos kérdéseket megtárgyaló beszélgetések rendszerébe.

De ugyanez mondható el a 8. osztályos témáról is, amely a Varsói Szerződésről, a szocialista országok hadseregeinek együttműködéséről és a Szovjetunió hadseregéről foglalkozik. Ez a téma is indokolatlan lesz a tanulók számára, ha az osztályfőnökök nem hangolják össze „a szocialista haza polgárai leszünk”, az „összefogás a baráti népekkel”, illetőleg „a háború és a béke ügye” kérdéseivel foglalkozó osztályfőnöki órák tartalmával, valamint az aktuális politikai témákról folyó beszélgetésekkel.

Az ilyen és ehhez hasonló összefüggések feltárása és realizálása lehetséges és szükséges a középiskolákban, a szakmunkástanuló intézetekben is. Ezeknek a lehetséges és szükséges összefüggéseknek a megvalósítása az osztályfőnököktől nagyfokú tudatosságot és kezdeményezést kíván. Igénylik az aktuális politikai és tudományos problémák pedagógiai értékeinek gyors felismerését és ezek erőltetés nélküli beépítését a katonapolitikai nevelés folyamatába.

A katonapolitikai ismeretek és a honvédelmi nevelés összefüggései nem csak az osztályfőnöki órákon valósíthatók meg. Nem kell ezeket az összefüggéseket különösebben bizonyítani az általános, a középiskola és a szakmunkástanuló intézetek utolsó osztályainak történelem anyagát tekintve sem, hiszen korunk, századunk és jelenünk hazai és egyetemes történelmének eseményeivel, az ezekből levonható következtetésekkel foglalkoznak a tanulók. Ugyanez vonatkozik a *Világnézetünk alapjai* tantárgy harmadik nagy egységének harmadik és negyedik fejezetére is, amely a szocialista társadalom szerkezete, gazdasági és államrendjének problematikájával, valamint a nemzetközi fejlődést és a világpolitika alakulását meghatározó és befolyásoló tényezőkkel foglalkozik.

Ezeknek az összefüggéseknek a feltárását és gyakorlati érvényre juttatását nemcsak a honvédelmi nevelés általános és speciális ismeretanyagának és tevékenységrendszerének egysége indokolja, hanem az a tény is, hogy a katonapolitikai problémakörök nem szakíthatók ki a szocializmus fejlődése által meghatározott gazdasági, társadalmi, ideológiai, politikai kérdések rendszeréből. Az elkülönítés szinte pótolhatatlan ideológiai, politikai és pedagógiai károkat okozhat mind a szocializmus, mind az imperializmus mai katonapolitikája megértésének tekintetében.

A honvédelmi ismereteknek a *Polgári védelem* c. tantervi egysége²⁶ azokat a minimális ismerete-

²⁶ Mivel a honvédelmi ismeretek tanterve és utasításai hozzáférhetők, nem ismertjük az egyes témaköröket és azok óraszámait.

ket és gyakorlati jártasságokat tartalmazza, amelyekkel ma már minden állampolgárnak rendelkeznie kell. Az időkeret itt sem sok. Még a legjobban dotált iskolatípusban — a középiskolákban — is mindössze 405 perc. A honvédelmi rajverseny követelményei viszont e tantervi egység relációjában is a teljesítményképes tudást feltételezik. A tanulók ezeknek a követelményeknek csak abban az esetben tudnak eleget tenni, ha a fizika, a kémia és a biológia tantárgyak tanárai is megteszik mindazt, amit a honvédelmi nevelési feladata rájuk hárít. A korszerű támadóeszközök lényegének megértéséhez mozgósítaniuk kell azokat az alapozó ismereteket, amelyekkel a tanulók fizikai, kémiai és biológiai tanulmányaik eredményeként már rendelkeznek. Az atomfegyver, a bakteriológiai és a vegyi harcanyagok ismeretanyagát és az ellenük való védekezés lehetőségeit, valamint az egészségvédelmi, az ön- és bajtársi ismeret és gyakorlat anyagát a felsőbb osztályok tanulmányai során kell és lehet teljesítményképes tudássá és tevékenységgé érlelni.

A *tereptan* a föld felszínének, a domborzatnak — katonai kifejezéssel: a terepnek — katonai aspektusú értelmezését, az azon való célszerű és ökonomikus mozgás készségének kialakítását tűzi ki célul. Az óraszám itt sem nagy. A honvédelmi rajverseny követelményeinek a tanulók viszont csak akkor tudnak eleget tenni, ha a tereptani ismereteket és gyakorlatokat az általános iskola aktivizálható földrajzi tanulmányaira építjük fel és a középiskolai tanulmányok során szilárdítjuk meg. A térkép méretarányainak értelmezése, az iránymeghatározások összetett feladatok megoldásával, a magasságmeghatározások, egy adott terület domborzati viszonyainak jellemzése és összehasonlítása más területekkel, térképvázlatok készítése, a térképolvasási készség fejlesztése, a térképjelek használata, a terepen történő komplex földrajzi kirándulások gyakorlatanyagának megtervezése ugyanúgy feladata a földrajztanításnak, a honvédelmi irányultságú földrajztanításnak, mint a honvédelmi ismeretek tereptan tantervi egységének.

Az összefüggések teljesebb látása tekintetében fontos azt tudni, hogy a honvédelmi ismeretek speciálisabb, direkter jellegű tereptani gyakorlatanyaga, a tájékozódás a terepen tájolóval, mozgás a terepen térképpel és tájolóval csak akkor lehet eredményes, ha a földrajztanítás és honvédelmi ismeretek között a lehetséges és szükséges koncentrációt megteremtjük.

A fentiekből logikusan következik, hogy a *földrajz* tantárgynak is erőltettség nélkül adottak a honvédelmi nevelési feladatai, hogy a földrajz tantárgy kapcsán is adottak a honvédelmi nevelés és a honvédelmi ismeretek nagyon is szoros összefüggései. Ez egyben indokolja a földrajztanár szerepét a honvédelmi ismeretek tanításában.

A *honvédelmi testnevelés* a honvédelmi ismeretek legtöbb órával dotált tantervi egységei közé tartozik. A követelmények azonban azt írják elő, hogy a középiskola, a szakmunkás-tanuló intézetek végzős tanulóiban kialakuljon az egyénileg és az alakzatban történő mozgások határozott és pontos végrehajtásának készsége, illetőleg hogy a tanulók felkészüljenek az összetett honvédelmi rajverseny követelményeinek teljesítésére. A követelmények igénylik — mint arról az általánosabb kérdések kapcsán fentebb már szó volt — az edzettséget, a megfelelő szintű tűrő- és ellenállóképeséget, a széles körű ökonomikus mozgáskultúráltságot, a mozgás feladatmegoldó képességet. Ezt csak úgy lehet biztosítani, ha a honvédelmi ismeretek katonai testnevelési gyakorlatanyaga is szervesen épül be a testnevelési órák gyakorlatanyagába.

A *honvédelmi rajverseny* akadálypályájának hossza fiúk részére 2—3,5 kilométer, a lányok számára 1500—1200 méter, miközben fizikai erőkifejtést kívánó gyakorlatokat is meg kell oldaniuk. Alapos előkészítést igényel e feladat megoldása még akkor is, ha közben pihentető gyakorlatokat iktatunk be. Fontos lelkiismereti, egészségügyi és pedagógiai feladat tehát, hogy a testnevelési órákon e követelmények károsodásmentes teljesítésére készüljenek fel a tanulók.

Nem lényegtelen tudni, hogy a testnevelés és a katonai testnevelés követelményrendszere lényegében megegyezik, csupán a gyakorlatanyagban van eltérés. A honvédelmi nevelés és a honvédelmi ismeretek eme összefüggései bizonyítják az iskolai testnevelés és a testnevelő tanár jelentőségét, szerepét a honvédelmi nevelés általános és specifikus feladatainak megvalósításában.

A mögöttünk levő hét év pedagógiai gyakorlatának tapasztalatai bizonyítják, hogy a *lövészet* a honvédelmi ismeretek legvonzóbb tevékenységformája. A lövészet azonban a minimális löelméleti kérdések elsajátítását is igényli. A tanulóknak ismerniük kell a lövés jelenségét, a röppálya jelentőségét, a lövedékre ható tényezők szerepét ahhoz, hogy hibáikat korrigálni tudják. Ezek a minimális löelméleti ismeretek akkor lesznek szilárdak s akkor szolgálják az eredményes gyakorlatot, ha a kémia, a fizika és a matematika tanárai szaktárgyaik tanítása során megfelelő kísérletekkel és feladatmegoldásokkal egészítik ki azokat.

A honvédelmi rajverseny egyéni, hangsúlyosan kollektív erőkifejtést kíván a tanulóktól, mint ahogyan a katonai kiképzés is. Ha az iskola lehetőségeinek optimumát érvényesíti a közösség kialakításában és megszilárdításában, tehát ha felkelti a tanulóknak a közösségi élet iránti igényt, kimunkálja a közösségi élet szokásait, egyben a honvédelmi nevelés egyik igen lényeges követelményének is eleget tesz. Nem titok az sem, hogy a honvédelmi nevelés, a honvédelmi ismeretek változatos és sokszínű tevékenységformáitól várható az is, hogy pozitív, élménygazdag hatást gyakoroljon a *közösség* szokásainak, követelményeinek kialakulására.